

НАУКА
І ВИЩА ОСВІТА

2012

КЛАСИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У СТРУКТУРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Н.О. Сінельнікова

У статті розглянуто поняття "університет", "університетська освіта", "вища освіта" та "класичний університет", розкрито їх значення у розвитку суспільства.

Ключові слова: вища освіта, університетська освіта, університет, класичний університет.

У формуванні цінностей та ідеалів, у зміні уявлень про стандарти життя і стереотипи мислення велика роль належить освіті. У сучасному світі освіта – складне і багатогранне суспільне явище. Вона призначена дати новому поколінню знання культури, формуючи поведінку у дорослому житті та допомагаючи у виборі своєї ролі у суспільстві.

Мета статті – розглянути поняття "університет", "університетська освіта", "вища освіта" та "класичний університет", розкрити їх значення у розвитку суспільства.

Оскільки суспільство має властивість ускладнюватися, навчання стає все більш академічним. Саме тому вища освіта перебуває нині у центрі уваги громадськості. З нею пов'язані перспективи нових наукових відкриттів, генерування технологічних ідей, здобуття фундаментальних знань і наукових розробок, що мають практичне значення, підготовка висококваліфікованих фахівців.

Відповідно до проекту Закону України "Про вищу освіту" систему вищої освіти становлять такі типи ВНЗ:

- університет – можуть діяти класичні та профільні університети;
- академія (освітня діяльність, пов'язана зі здобуттям вищої освіти музичного спрямування, може здійснюватись у консерваторіях);
- коледж;
- професійний коледж [8].

Найдавнішим і найпоширенішим типом ВНЗ є університет класичний. Тому саме на прикладі університетської освіти вважається доцільним проаналізувати зміст та особливості розвитку вищої освіти загалом.

Значну роль у розумінні основних тенденцій розвитку університетської освіти відіграють праці загальнотеоретичного та фундамен-

тального характеру. Проблемі університету як інституту суспільства, який розвиває не тільки освіту, а й науку, присвячено праці таких загальновідомих дослідників, як Ю. Габермас, Д. Х'юмен, К. Ясперс. Серед вітчизняних учених питання університетів, у тому числі класичних, досліджують О. Глузман, Н. Дем'яненко, С. Курбатов, Л. Курило, А. Максименко, О. Мещанінов, Є. Пінчук, М. Поляков, В. Савчук, М. Степко, І. Тарапов, І. Ходикіна та ін. [3; 9].

Університети з моменту їх виникнення у Середньовіччі (XII ст.) були найважливішими культурними центрами європейських країн і, зокрема, міст. Вони не лише давали освіту, а і формували інтелігенцію – носія духовного потенціалу європейської культури. У них панувала атмосфера вільнодумності, пріоритету духу над прагматикою буденної реальності. Це були осередки культури, що впливали на все суспільство, сприяли розширенню і вкоріненню поля культури. Університетська освіта відрізнялася від ремісничого цехового вчення перш за все своїм завданням – дати людині не стільки спеціальність, скільки кругозір, широту, зрілість і свободу мислення. У подальшій історії культурна місія університетів змінювалася і стала традицією [10].

У перекладі з латинської "університет" – корпорація. Так називали об'єднання викладачів між собою та викладачів зі студентами. Перші університети, як правило, виникали за ініціативи вчених, а по декуди – державних, громадських або релігійних діячів, були самоврядними організаціями, мали чітку систему управління, до якої входили обрані посадові особи (ректор, декан, професори та ін.), повну незалежність від міських магістратів і будь-яких інших установ [6].

Ідея класичного університету проголошена й обґрутована видатними вченими та громадськими діячами XIX ст. В. Гумбольдтом і Дж. Ньюменом. Виокремлюють чотири концепції класичного університету:

1. Наполеонівська (французька).
2. Гумбольдівська (німецька).
3. Ньюманівська (англійська).
4. Американська.

Французька (наполеонівська) система – публічний характер університетів і сильний вплив на них держави; концентрація на навчанні, що спричинює окрему організацію досліджень; керівництво університету встановлюється урядом; законодавче регулювання програм навчання.

Німецька (гумбольдівська) система – академічна свобода; незалежність наук; концентрація на дослідженнях; внутрішній саморозвиток.

Англійська (њюманівська) система – розвиток особистості як головна мета діяльності; центральне значення академічної спільноти; важливість читання лекцій як способу навчання.

Американська система – служіння суспільству як підстава функціонування; відкритість; рівновага між цілями загальними і ринковими.

Жодна із цих моделей не представлена в Європі в чистому вигляді, а інституції вищої освіти є певною комбінацією щонайменше двох з них (у різній пропорції).

Українська традиція вищої освіти, виходячи з базових характеристик європейських систем (більшою мірою німецької й англійської), мала також свої особливості. Також була, зокрема, сильна гуманітарна спрямованість академічної підготовки.

Загальновизнано, що перші університети були класичними не тільки за часом виникнення, а й за своєю структурою. Як правило, усі вони мали чотири факультети: богословський, юридичний, медичний, артистичний, або підготовчий, який пізніше дістав назву філософського. На артистичному факультеті викладалися “сім вільних мистецтв”: спочатку тривум (латинська граматика, риторика і діалектика), потім додавався квадривум (арифметика, геометрія, астрономія та теорія музики). І саме ця система знань становила основу класичної університетської освіти. Лише після закінчення цього факультету можна було продовжити навчання на одному з трьох інших основних факультетів [5].

Традиційно класична університетська освіта базувалася на природничо-наукових і соціально-гуманітарних спеціальностях, але сучасне тлумачення терміна “класичний” ще вказує на наявність в університетах економічних спеціальностей, що стає характерним для вітчизняної університетської освіти, починаючи з 30-х рр. ХХ ст. Таке явище пов’язане з масштабною індустріалізацією, що викликала зміни в суспільстві, у якому питання економічного розвитку стають пріоритетними. Як наслідок, країні були потрібні спеціалісти економічного профілю. Вперше економічні факультети з’явилися в Одеському та Дніпропетровському університетах у 1933 р. [1]. У 1944 р. економічний факультет відкрився в Київському університеті [4]. У 60–70-х рр. ХХ ст. спеціалістів економічного профілю починали готовувати Львівський, Донецький, Ужгородський і Чернівецький університети.

Сучасне тлумачення терміна “класичний університет”, яке застійлене в офіційних документах, включає в себе природничо-наукові, соціально-гуманітарні й економічні напрями університетської освіти.

В офіційних документах незалежної України термін “класичний університет” вперше використано в Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад” від 05.09.1996 р., згідно з якою “університет (класичний університет) – багатопрофільний вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою із широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності” [7]. Але у визначенні терміна “класичний університет” є суттєва неточність, яка не відповідає поширеній світовій практиці, а саме: у класичній університетській освіті не можуть бути наявні технічні напрями.

Якщо в Постанові Кабінету Міністрів України 1996 р. дається визначення саме класичного університету, то Закон України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. чітко виділяє тільки термін “університет”, не називаючи його класичним. Проте завершується визначення цього терміна положенням про те, що можуть створюватися як класичні, так і профільні університети. Подальше порівняння Постанови 1996 р. і Закону 2002 р. показує, що до змісту вказаного терміна додано економічний напрям університетської освіти. Крім того, згідно із Законом України “Про вищу освіту” під терміном “університет” розуміється “багатопрофільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов’язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність” [2].

Останнім документом, який орієнтує нас сьогодні на розуміння змісту й тлумачення терміна “класичний університет”, став новий перший проект Закону України “Про вищу освіту”, який був представлений на обговорення у Верховній Раді України в березні 2010 р. та розміщений на сайті Міністерства освіти та науки України в листопаді 2010 р. [8]. У цьому варіанті проектові закону дається більш розширене визначення терміна “університет”, а саме: додається пояснення про можливість створення класичних університетів, а також, нарешті, визначаються умови, за якими можуть створюватися класичні університети: якщо в них за денною формою навчається не менше ніж шість тисяч студентів, не менше ніж за вісімома напрямами підготовки і здійснюється підготовка наукових кадрів не менше ніж із восьми наукових спеціальностей.

Відповідно до аналізу трьох наведених визначень і тлумачень можна зробити висновок, що сучасний класичний університет – це багатопрофільний ВНЗ, який здійснює освітню діяльність, пов’язану зі здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра, освітньо-наукового рівня доктора філософії із широкого спектра природничих, гуманітарних та економічних напрямів науки, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність [8].

Серед основоположних якісних ознак класичних університетів виділяють: високий рівень підготовки фахівців; можливість здобуття студентами базових знань з різних галузей науки за оптимального поєднання природничо-наукових і гуманітарних дисциплін, здатність до формування і поширення морально-культурних цінностей, переважання у науковій роботі фундаментальних досліджень. Крім того, класичний університет виступає основним джерелом поповнення науково-педагогічних кадрів для системи вищої освіти та виступає генератором змін у царині організації освіти. Ці ознаки класичної університетської освіти, відповідні якості випускників дають змогу говорити про особливу роль класичних університетів.

Серед переваг класичних університетів перед іншими типами ВНЗ, особливо у контексті Болонського процесу, є такі:

- забезпеченість їх найбільш висококваліфікованими викладачами із широким спектром спеціальностей. Наявність великої кілько-

сті вчених з галузі фундаментальних наук сприяє полегшенню підготовки спеціалістів для наукових виробництв;

- важливою перевагою є широкомасштабність підготовки кадрів через аспірантурі та магістратуру, розгорнута система перепідготовки та підвищення кваліфікації, тісні зв’язки із закладами середньої та середньої спеціальної освіти;

- широта спектра підготовки фахівців у класичних університетах дає змогу якнайкраще осягнути всі проблеми підготовки спеціалістів для різних сфер діяльності та бути лідерами у реалізації освітньої функції вищої школи.

Класичні університети реально виступають базою для запровадження різноманітних змін у змісті та технології освіти. Насамперед, посилення фундаментальної складової підготовки, активного використання у навчальному процесі результатів і технологій наукового пошуку, поглиблення міждисциплінарних знань та ін.

Висновки. Проведений аналіз джерел та літератури виявив, що класичні університети на території України пройшли тривалий період становлення і функціонування, зарекомендували себе авторитетними та широковизнаними навчально-науковими закладами як в Україні, так і за кордоном, а термін “класичний університет” протягом усіх років їх практичної діяльності суттєво уточнився й стабілізувався за своїм змістом до сучасного розуміння і тлумачення, його вживання та використання в науковому обігу є законним і не підлягає сумніву.

Сьогодні на університетську освіту покладена велика відповідальність, яка пов’язана з тим, що саме у системі вищої освіти формується інтелектуальна еліта нації. Фахівці з вищою освітою є показником освіченості, цивілізованості країни, її професійного, наукового потенціалу і конкурентоспроможності.

Список використаної літератури

1. Вища школа Української РСР за 50 років : у 2 ч. (1917–1967 pp.) / кер. авт. колективу та відп. ред. вид. В.І. Пітов. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – Ч. 1: (1917–1945 pp.). – 394 с.
2. Закон України “Про вищу освіту”: науково-практичний коментар за ред. міністра освіти та науки України В.Г. Кременя. – К., 2002. – 322 с.
3. Ідея університету : антологія / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.
4. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка : довідник / ред. І.О. Кресіна, М.Е. Іваненко. – К., 1994. – С. 20.
5. Луков В.А. Мировая университетская культура / В.А. Луков // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 3. – С. 32–33.
6. Масальський В.І. Класичні університети України: історія походження та зміст терміна / В. Масальський, Г. Диміденко // Схід. – 2010. – № 7 (107). – С. 105–110.

7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад" від 05.09.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-96-p>.
8. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту"» [Електронний ресурс]. – С. 40. – Режим доступу: www.lib.nau.edu.ua/proekt_zakony_pro_vishy_shkoly (2).
9. Каленюк І. Сучасні тенденції розвитку освіти у глобальному середовищі / І. Каленюк // Університетська освіта. – 2011. – № 1. – С. 20–26.
10. Ходкіна І.Ю. Університетська освіта в контексті інноваційного розвитку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / І.Ю. Ходкіна ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2006. – 21 с.

Синельникова Н.О. Классический университет в структуре высшего образования Украины

В статье рассматриваются понятия "университет", "университетское образование", "высшее образование" и "классический университет", раскрывается их значение в развитии общества.

Ключевые слова: высшее образование, университетское образование, университет, классический университет.

Sinelnikova N. Classic University in structure of higher education Ukraine

The article reviews the concept of "university", "university education", "higher education" and "classic university", reveals their importance in the development of society.

Key words: higher education, university education, university, classical university.

УДК 378(1-87)

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТОП-УНІВЕРСИТЕТІВ: МИРА БАЛАНСУ ТРАДИЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ

О.М. Слюсаренко

Проаналізовано вікові характеристики 395 вищих навчальних закладів світового класу за рейтингом "Таймс" та здійснено порівняння з аналогічними університетськими параметрами за рейтингом "Шанхайський". Підтверджено, що провідні рейтингові позиції, як правило, обіймають досвідчені заклади, які мають в середньому майже двохсотрічну історію. Разом з тим до високорейтингового переліку входять нові університети. Надано рекомендації для вітчизняної вищої школи, у якій переважають заклади віком 20 і менше років, щодо державної та суспільної підтримки з виведення кращих українських університетів на рівень світового класу.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, рейтинг, світовий клас, вік університету, віковий капітал.

Останніми роками у світі активізовано дослідження проблеми створення вищих навчальних закладів (далі – університети, заклади) світового класу. Увагу дослідників і практиків насамперед привертає визначальні характеристики [2–7; 12; 14; 18–22] цих закладів. Зокрема у праці Дж. Салмі [20] викладено певні узагальнювальні пропущення і характеристики, які потребують подальшого розвитку, уточнення, перевірки, підтвердження, щодо топ-університетів. Особливої важливості для цього набувають відносно молоді міжнародні системи університетського ранжування, які дедалі більш точно і, головне, в динаміці (що відкриває нові дослідницькі можливості) оцінюють потенціал провідних закладів [18; 19; 21; 22]. У переліку згаданих ключових параметрів виявляються вікові особливості, що дає змогу говорити про характерний вік (так званий віковий капітал) та його значення для формування елітних університетів.

У статті проаналізовано вікову (стажеву) специфіку елітних університетів за одним з авторитетних міжнародних університетських рейтингів – "Таймс" [6; 22] та здійснено порівняння отриманих даних з аналогічними характеристиками за рейтингом "Шанхайський" [21].